

REFLEXE VÁLEČNÝCH UDÁLOSTÍ V JUGOSLÁVII

Již pátým rokem se věnujeme mapování balkánské kinematografie. V rámci Letních filmových maratonů představujeme filmovou tvorbu jednotlivých zemí balkánského poloostrova. Pro země bývalé Jugoslávie ale existuje jedno společné a stále velmi ožehavé téma - občanská válka v 90. letech. Tuto válku je velmi těžké hodnotit a určitě není možné sestavit objektivní reflexi pouze z filmů jedné země. Proto jsme připravili tento seminář...

Důvodů je však více. Někdo by mohl namítat, že to se zaměřením na balkánskou kinematografii přeháníme. Vzhledem k množství filmů, které se v tomto regionu točí a jejich slušné kvalitě, by bylo možná na místě věnovat Balkánu ještě mnohem více prostoru. Dvěma akcemi ročně poodhalujeme pouze špičku ledovce. Čeští filmoví distributoři usoudili, že filmy z tohoto regionu u nás nemají komerční potenciál. Ročně koupí 2 - 3, a to je opravdu málo.

V neposlední řadě nás k uspořádání semináře vedla otázka - co o válce v Jugoslávii ví běžný Čech? Pokud bychom provedli průzkum, zřejmě bychom zjistili, že povědomí o ní nebude příliš velké. Generace, která má na 90. léta vlastní vzpomínky, by si jistě vybavila, že mezi sebou bojovaly národy bývalé Jugoslávie, že docházelo k otřesným masakrům civilního obyvatelstva, někdo by si zřejmě vzpomnul na obléhání Sarajeva, popravu a množství uprchlíků. Většina dotázaných by asi ani nedokázala říct, kdo s kým bojoval a proč. Pravdou je, že odpovědět na otázku „Proč?“ je v tomto případě velmi komplikované. Zajímavé je to, že většina z nás má velmi dobré povědomí o 2. světové válce. Leckdo si určitě vybaví útok na Pearl Harbour, bitvu o Stalingrad či vylodění spojenců v Normandii. Události staré 70 let, mnohdy vzdálené tisíce kilometrů.... Válka v Jugoslávii se odehrávala před necelými dvěceti lety, pár hodin cesty na jih od našich hranic. Také v místech, kam ročně vyráží statisíce Čechů na dovolenou. Jak je možné, že o ní máme tak málo informací?

Když už nějaké informace získáme, jsou mnohdy velmi protichůdné. Kdo začal válku? Kdo proti komu bojoval? Čeho chtěly jednotlivé strany dosáhnout? Kdo je agresorem a kdo obětí? Kdokoli se na tyto otázky pokusí jednoduše odpovědět, bude jednou, druhou, či třetí stranou obviňován z jednostranné propagandy, nebo lži. Každá jednoduchá a jasná odpověď je v tomto případě minimálně podezřelá. Světové mocnosti a jejich čelní představitelé se neúspěšně pokoušeli konflikt několik let vyřešit. Ani jejich roli, s odstupem času, nelze hodnotit jako jednoznačně kladnou. OSN a vlády jednotlivých zainteresovaných států se postupně staly vedle Srbů, Chorvatů a bosenských Muslimů čtvrtou stranou zataženou do konfliktu. Postup OSN dnes kritizují téměř všichni. Jedni vytkají nerozhodnost a neschopnost účinně zasáhnout, druzí tvrdí, že kdyby nedošlo k vměšování OSN do konfliktu, byl by on mnohem kratší a jeho důsledky mírnější. Velkou chybou tehdejších čelních evropských a amerických politiků i mnoha médií bylo to, že se snažili vše zjednodušit, nacpat do přehledných škatulek tak, aby to bylo pochopitelné pro ně, pro jejich voliče, resp. čtenáře. Jakékoli zobecnění v této válce je ale velmi zavádějící a je i důvodem, proč ani dnes po letech nejsme schopni věci objektivně posoudit.

Dalším úskalím v posuzování událostí zejména v Bosně a Hercegovině je fakt, že mnoho tehdejších textů stojí na pochybných svědectvích, spousta článků a televizních reportáží vznikala „na dálku“, i když se tvářila autenticky. I poměrně renomovaná média tyto zprávy přebírala. Jak dnes zjistit, které informace jsou relevantní, které pravdu zkrslují, a které jsou vyoženým bludem? Válka se nevedla pouze zbraněmi, ale i na mediálních poli. Vždyť veřejné mínění v mocných zemích mělo obrovský vliv na rozhodování politiků, obzvláště v případech, kdy měli před volbami. To si bojující strany jistě dobře uvědomovaly a s informacemi dokázaly účelově pracovat.

OBČANSKÁ VÁLKA V JUGOSLÁVII OBJEKTIVEM CHORVATSKÝCH, BOSENSKÝCH A SRBSKÝCH FILMAŘŮ

Ani my našim seminářem nedokážeme válku v bývalé Jugoslávii uspokojivě vysvělit. Nemáme ambice vynášet jednoznačné soudy. Chceme pouze zprostředkovat, na omezeném prostoru dvou večerů a jednoho dne, různé pohledy filmařů zastupujících všechny tři hlavní strany na válku samotnou i její bezprostřední důsledky. Kolekce osmi hraných filmů, kterou jsme pro seminář připravili, nedokáže pokrýt celou šíři a hrůzu této války. Naznačuje ale docela trefně, jak se s válkou vypořádávají filmaři v jednotlivých postjugoslávských zemích. Poté, co se v Chorvatsku (ještě za prezidenta FranjaTudjmana) natočilo několik v podstatě propagandistických snímků, začal Chorvaté v čele s režisérem Vinkem Brešanam (od kterého uvádíme dva filmy) točit podstatně serioznější a dospělejší filmy, ve kterých je chorvatský nacionalismus výrazně upozaděn. Ve vyrovnávání se s vlastní, ne vždy lichotivou, minulostí je možné za průlomový označit film Černí Zvonimira Juriče a Gorana Deviče.

Bosenští filmaři doposud prezentují Bosnu a Bosňáky téměř striktně jako hlavní oběti války. Válka se jich samozřejmě velmi dotkla a civilní obyvatelstvo vytrpělo mnohá příkoří, přesto je velká škoda, že se zatím nikdo neodhodlal poukázat na opačnou stranu mince. Popisujeme-li bosenskou kinematografii, která se vrací k válce v Bosně, nesmíme zapomenout na režiséra Danise Tanoviće, který natočil geniální Zemi nikoho a neměně fascinující film Cirkus Columbia - 2 koprodukční snímky, které lze řadit k tomu nejlepšímu, co bylo o válce v Bosně natočeno.

Oproti bosenským kolegům jsou srbští tvůrci podstatně otevřenější. Přestože byli i Srbové v Bosně a Chorvatsku vyhnáni ze domovů a zabíjeni, nebojí se poukázat na válečné zločiny vlastního národa. K tomu sice často přidávají vysvětlení situace (viz např. Čtvrtý člověk Dejana Zečeviće), to bych jim ale nevyčítal. Za výjimečný film lze považovat Perišičovy Obyčejné lidi, který se soustřeďuje pouze na popis hrůzné události a je prost jakéhokoli hodnocení či ospravedlňování. Zajímavé je, že vojáci vystupující ve filmu nemají žádné označení, nelze tedy jednoznačně říct, k jaké armádě patří. Je na diváky, aby si zneklidňující výjevy přiřadil ke konkrétním událostem - ve filmu je proto dosti indicíí.

Nejucelenější představu o dění v Bosně 1. půle 90. let, vytvoří nepoučenému divákovi pravděpodobně film Pěkné vesnice pěkně hoří Srdjana Dragojeviće a film Turneja (Turné) Gorana Markoviće (uvedeme jej v rámci Letního filmového maratonu v červnu), které zprostředkovávají metaforický, ale jinak velmi komplexní obraz bosenské války.

DAYTONSKOU DOHODOU VŠE NEKONČÍ

Původně jsme chtěli tímto seminářem postihnout celá 90. léta v bývalé Jugoslávii. V jejich 2. půli nastal pro Srby 2. poločas. Poté, co v 95. roce ukončila válku v Bosně Daytonská dohoda, vyhroutil se konflikt s kosovskými Albánci, který vyvrcholil v roce 1999 nešťastným bombardováním Srbska letectvem NATO. Na toto léta bylo v Srbsku natočeno velké množství pozoruhodných filmů. Mezi nejlepší patří např. film Válka živé (Rat uživo) Darka Bajiče, který jste mohli před časem vidět v České televizi a film Nebeska udica Ljubiši Samardžiče, který promítneme opět na Letním filmovém maratonu v červnu (a pan Samardžič by měl být hlavním hostem festivalu).

Velmi brzy jsem si uvědomil, že rozsah našeho zimního semináře je pro původní plán absolutně nedostatečný. Již nyní máme v hlavách myšlenku návratu se Kosovu v dalším ročníku. Vše samozřejmě závisí na diváckém ohlasu akce, které se právě účastníte.

Jsmo si vědomi, že program semináře téma nepojímá komplexně. Při jeho tvorbě jsme byli limitováni třemi faktory - zmíněným časovým prostorem, dále ohotou filmových distributorů a producentů s námi komunikovat a poskytnout nám film k projekci zdarma (rozpočet akce je předem nulový - spoléháme na to, že se nám podaří vybrat dostatek peněz na pronájem kina a další nezbytné náklady) a odvahou filmových tvůrců vyjadřovat se filmovou řečí k jednotlivým událostem. Chybí v něm i poměrně zásadní události války, jako byla např. chorvatsko-srbská bitva o Vukovar, obléhání Sarajeva a východobosenských enkláv vojsky Republiky srbské, odsunutí více než dvou set tisíc Srbů z Chorvatska, události z Mostaru a okolí, kde proti sobě válčili Chorvaté a Bosňáci a mnoho dalších. Ale i tak věříme, že je cennou sondou do událostí, které se dnes zdají téměř neuvěřitelné, přesto se skutečně děly a my jsme jim byli vzdáleni pouhých pár set kilometrů....

TŘECÍ PLOCHY, KTERÉ MOHLY PŘÍSPĚT K VYPUKNUTÍ OBČANSKÉ VÁLKY

- To, že jednotlivé etnika byla rozdělena také podle převažujícího náboženského vyznání obyvatelstva není samo o sobě důvodem k válce. Vliv to ale nepochybně sehrálo. Podle údajů z roku 1991 se k pravoslaví v Bosně hlásilo 99% Srbů, 88% Chorvatů se hlásilo ke katolické církvi, a Bosňáci vyznávají z 90% islám.
- Hranice mezi jednotlivými republikami Jugoslávie nesouhlasily s reálným rozložením jednotlivých etnik. To se týkalo především Srbů, kterých se po odtržení Chorvatska a Bosny a Hercegoviny ocitlo mimo hranice Srbska okolo dvou milionů (tedy skoro čtvrtina Srbů žijících v Jugoslávii). V menší míře také Chorvatů, kteří měli především v některých částech Hrecegoviny výrazné zastoupení.
- Obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny bylo nesmírně promíchané a nebylo možné určit ucelené oblasti, ve kterých by kompletně převládalo jedno etnikum. Při každém takovém pokusu zůstávaly desetitisíce lidí v „nepřátelském“ území a to nahrávalo etnickým čistkám - každá strana měla tendenci propojovat izolované oblasti, ve kterých měla většinu (nebo výrazny podíl) e větší celky... Za příklad velkéo promíchání národností lze vzít multietnické bosenské hlavní město Sarajevo.

- Průběh války jistě ovlivnilo obrovské množství zbraní, které se nacházelo na území Jugoslávie a které se během války ještě výrazně zvýšilo (i přes embargo na dovoz zbraní). Vždyť Jugoslávská lidová armáda patřila k největším a nejlépe vybrojeným armádám v Evropě. Navíc kromě ní fungovala po celé Jugoslávii také Teritoriální obrana, která byla nezávislá na armádě a měla své sklady zbraní rozmístěné po celém území. TO vznikla ze strachu před invází vojsk Varšavské smlouvy (jako se to stalo v 68. roce Československu) a měla v případě napadení vést klasicou válku v týlu nepřítele - což je taktika, která se již jednou v době 2. světové války Titovým partyzánům osvědčila. TO podléhala velení jed-ntlivých svazových republik a ty z ní, po vypuknutí války , velmi rychle utvářeli své regulérní armády. Velké množství zbraní na území Jugoslávie také umožnilo vznik mnoha paravojských jednotek.

- Po padesáti letech v Titově Jugoslávii, kdy byly pod heslem „Bratrství, jednota“ potlačovány rozdíly mezi jednotlivými národy Jugoslávie, došlo po pádu Železné opony k prudkému nárůstu nacionalismu. V prvních svobodných volbách slavily napříč republikami úspěch nacionalistické strany, které v případě Slovinců, Chorvatů a Bosňáků usilovaly o odtržení republik z Jugoslávie a v případě Srbů, kteří jsou roztroušeni také v Bosně a Chorvatsku naopak o udržení její celistvosti. Nacionalismus se uplatnil také v samotné Komunistické straně, do jejíhož čela se právě díky němu dostal Slobodan Milošević.

- Svou roli jistě sehrála také neblahá historická zkušenost Srbů z období 2. světové války, kdy byli v tehdejším fašistickém Chorvatsku (jehož součástí byla také celá Bosna a Hercegovina) systematicky likvidováni a vyhnáni. Kroky Tudjmanovy vlády a především přijetí ústavy, ve které bylo deklarováno, že je Chorvatsko státem Chorvatů, mohla v pamětnících vlády Ante Paveliče a jeho Ustašovců vyvolat nepřjemné reminiscence. Podpořeny nacionalistickou rétorikou tehdejších politických vůdců, chopili se mnohdy sami zbraní. Tato nacionalistická hysterie byla bohužel velmi nakažlivá.

- Z dnešního pohledu lze říct, že rychlé uznání Slovinska a Chorvatska a později Bosny a Hercegoviny Evropským společenstvím bylo předčasné a měla mu předcházet intenzivnější diplomatická příprava. Ani jedna vláda neměla území svého státu v době uznání pod kontrolou (snad s výjimkou Slovinska). Jugoslávská armáda, která měla dle ústavy Jugoslávie mandát pro to, bránit celistvost země, se postupně měnila vlivem dezercí v srbskou armádu. V době uznání Chorvatska a Slovinska Evropským společenstvím zůstalo velké množství vojáků této armády zablokováno v kasárnách na území nově vznikajících republik. Ze dne na den se tak stali z obranné síly agresorem na cizím území.

Mgr. Jiří Fiala

ROZPAD JUGOSLÁVIE V DATECH (DO ROKU 1995)

1974
nová ústava Jugoslávie - jednotlivé republiky získávají mnohem větší pravomoci
1980
umírá Josip Brož Tito (prezident Jugoslávie od roku 1953) - již během jeho nemoci se začalo silit napětí mezi jednotlivými etniky. Po jeho smrti se ještě prohlubuje. První velké nepokoje se odehrávají na území Kosova o rok později.
1987
nástup Slobodana Miloševiče do čela stranického vedení v Srbsku
1989
vznikají nové politické (nekomunistické, ale většinou nacionalistické) strany
1990
XIV. mimořádný sjezd Komunistické strany Jugoslávie - roztržka mezi delegáty z jednotlivých republik

1990
první vícestranické volby. Ve Slovinsku, Chorvatsku a BaH vítězí nekomunistické strany se sklonem k nacionalismu - např. v BaH, skončily vítězství muslimské SDA (Izetbegovič), druhé místo patřilo SDS (Karadžić) a třetí skončila chorvatská HDZ.

prosinec 1990
referendum ve Slovinsku o samostatnosti Slovinska - nezávislost má drtivou podporu
25. 6. 1991
vyhlášení nezávislosti Slovinska a Chorvatska
červen - červenec 1991
boje ve Slovinsku
17. 9. 1991
vyhlášena samostatnost Makedonie

17. 11. 1991
uznání Slovinska a Chorvatska Evropským společenstvím (Maastrichtská dohoda)
červenec 1991
vyostření konfliktu mezi Chorvaty a Srby v Chorvatsku
19. 12. 1991
vyhlášena Republika Srbská Krajina v Chorvatsku
29. 2.-1.3. 1992
referendum o nezávislosti BaH, účastníci referenda se téměř stoprocentně vyslovují pro odtržení od Jugoslávie. Srbové referendum bojkotují.
3. 3. 1992
vyhlášena samostatnost Bosny a Hercegoviny

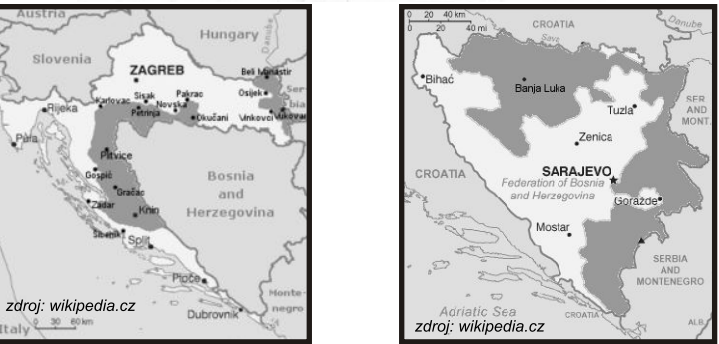
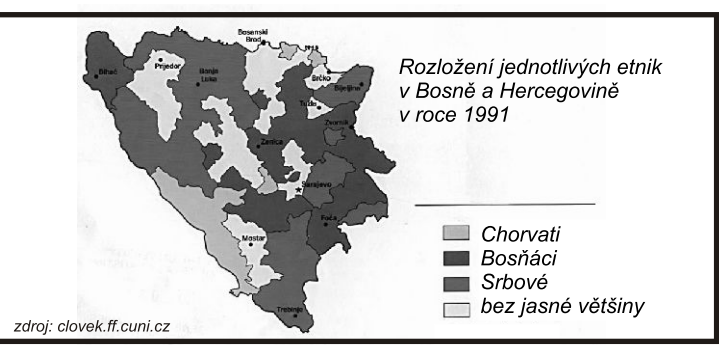
18. 3. 1992
Lisabonská konference - všechny strany podepisují smlouvu o rozdělení Bosny a Hercegoviny na 3 územní jednotky podle etnického principu. Bosenský prezident Izetbegovič svůj podpis záhy stahuje.
7. 4. 1992
uznání BaH Evropským společenstvím.
7. 4. 1992
v Banja Luce vyhlášena Republika Srbská v BaH.
7. 4. 1992
USA uznaly Bosnu a Hercegovinu jako samostatný stát

duben 1992 - říjen 1995
válka v Bosně a Hercegovině

27. 4. 1992
vzniká Svazová republika Jugoslávie (Srbsko a Černá Hora) - SRJ
30. 5. 1992
uzavleny sankce OSN na Republiku Srbskou v BaH a SRJ
18. 4. 1993
přijetí Makedonie do OSN
24. 8. 1993
vyhlášení Chorvatské republiky Herceg-Bosna na území BaH

1993 - 1994
boje mezi bosenskými Chorvaty a Bosňáky v Mostaru a okolí
březen 1994
dohoda o bosňácko-chorvatské federaci v BaH - sjednán společný postup proti bosenským Srbům
srpen - září 1995
bombardování srbských pozic letectvem NATO a následená vojenská operace bosensko-chorvatské fedreace v BaH proti bosenským Srbům
květen - srpen 1995
vojenská likvidace Republiky Srbská Krajina v Chorvatsku (operace Bouře)
listopad 1995
jednání o míru v BaH v Daytonu
14. 11. 1995
podpis mírové dohody v Paříži - potvrzení rozdělení Bosny a Hercegoviny na dva samosprávné celky - Federaci Bosny a Hercegoviny a Republiku Srbskou

VÁLKA V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ JE NĚKDY TAKÉ NAZÝVÁNA VÁLKOU MAP

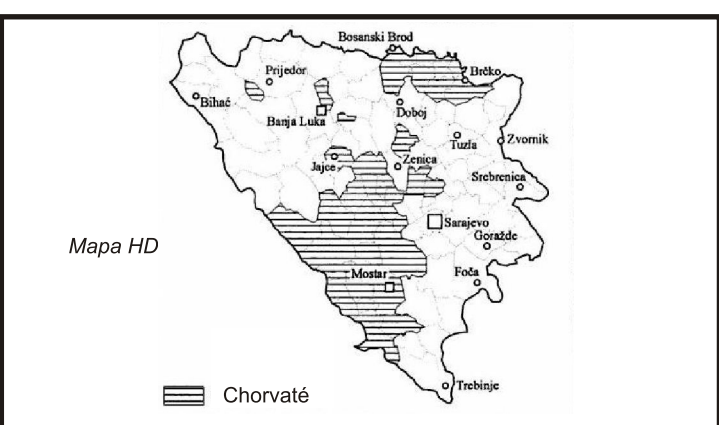
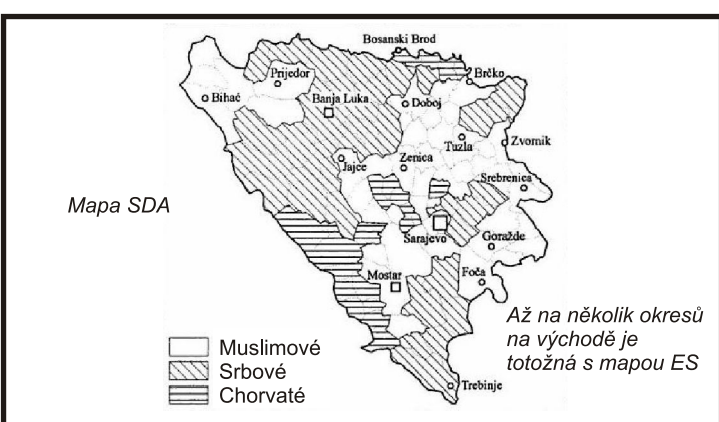
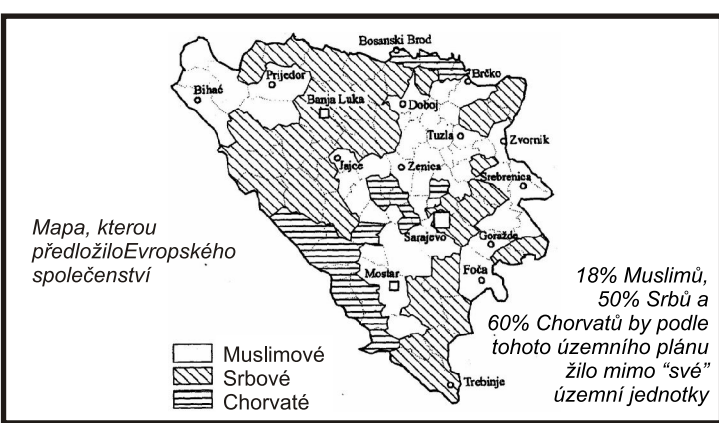
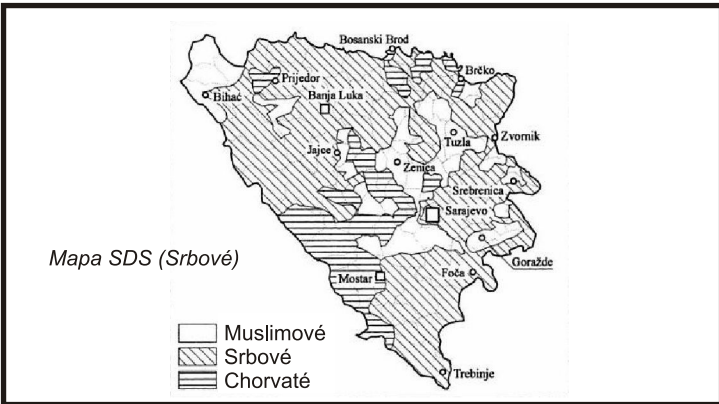

Někdejší Republika Srbská Krajina (Chorvatsko)

Republika Srbská a Federace Bosny a Hercegoviny po Daytonské dohodě

V březnu 1992 probíhalo intenzivní jednání mezi představiteli SDS (Srbská demokratická strana Radovana Karadžiče), SDA (Strana demokratické akce Aliji Izetbegoviće), HDZ (Chorvatská demokratická unie - Mate Bobana). Prostředníkem při jednání byl za ES José Cutileiro - spoluautor původně přijátého a záhy Izetbegovičem vetovaného mírového plánu.

Níže otištěné mapy jsou výborným příkladem o odlišných představách jednotlivých etnik o rozdělení BaH.

Při sestavování textu tohoto letáku byly použity následující zdroje: Dějiny Jihoslovanských zemí - Pelikán a kol., Údobi peka - Vulliamy, Necenzurované obrazy - Doleček, Hovory s generálem Mladičem - Doleček, Srebrenica - zpráva o válečném zločinu - Honig, Both, Válka v Jugoslávii - Thomas, Mikulan, dále články z webových stránek: clovek-ff.cuni.cz, wikipedia.org, valka.cz, blisty.cz, imdb.com, csfd.cz, cinepur.cz a mnoha dalších.

Organizátoři akce děkují jmennovitě Jitce Kretové (za telefonát do Bosny), Mirce Říhové a Elišce Kubíčkové za bufet, Vladanu Petkovičovi za podporu a kontakty, všem producentům a distributorům za vstřícnost, Lence Fojtikové za překlady, Lence Fialové za překlady, bufet a poskytnutý čas :-)